

УДК 378.147:34

Строченко Н.І. к.е.н, доцент, декан факультету Економіки і менеджменту СНАУ

Коблянська І.І. к.е.н, доцент кафедри економіки і контролінгу СНАУ

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Досліджується роль економічних знань у професійній діяльності юриста. Проаналізовано змістове наповнення економічного блоку дисциплін у навчальних планах окремих вищих навчальних закладів. Сформовано модель викладання економічних дисциплін студентам юридичних спеціальностей на основі системного підходу.

Ключові слова: *викладання економічних дисциплін, економіка для юристів, навчальні плани, правознавство*

Вступ. Розвиток ринкових відносин, проявами якого є, зокрема, формування нових видів господарських структур та ускладнення господарсько-договірних взаємовідносин, вимагає якісно нових умінь та навичок від фахівців, задіяних в системі юридичного супроводу підготовки і прийняття рішень з управління організаційними структурами. Сучасні юристи повинні уміти аналізувати соціально-економічні процеси з точки зору їх економічної доцільності, прогнозувати економічні наслідки правових дій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між економічними та правовими явищами, свідомо використовувати знання про закони ринку та ринкову економіку, сприяючи розвитку цивілізованого підприємницького середовища.

З цих позицій, більш глибоке та комплексне вивчення економічних засад функціонування господарських структур є актуальним завданням

удосконалення системи підготовки фахівців з правознавства відповідно до потреб сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на традиційну практику викладання дисципліни «Основи економічної теорії» під час підготовки фахівців різних напрямів, у тому числі майбутніх юристів, варто констатувати, що питання необхідності економічної освіти правників не є предметом наукових дискусій. Так, О. Г. Єфімовою підготовлений підручник «Економіка для юристів» [1], в якому досить ґрунтовно викладені основи економічної теорії та висвітлені окремі аспекти економіки підприємств. Колективом українських авторів під керівництвом Л.С. Шевченко видано підручник «Основи економічної теорії» [9], який, зокрема, рекомендований для використання студентами юридичних спеціальностей та ін. Разом з тим, на наше переконання, фахівці, здатні у сучасному динамічному ринковому середовищі забезпечувати законність різного роду економічних рішень, мають володіти певним рівнем економічної культури, що, в свою чергу, вимагає більш ґрунтовної економічної підготовки, формування системи економічного мислення. Ці проблемні питання наразі залишаються мало дослідженими. Так, дослідженню значення економічної культури у формуванні професіоналізму юриста присвячені праці С. С. Сливки [12], взаємозалежність економіки і права у процесі підготовки юристів є предметом наукового аналізу В.С. Макухи [6], методичні аспекти формування економічної культури у процесі підготовки юристів є предметом наукових досліджень В.С. Рижикова [11] та інших вчених.

Формулювання цілей та завдань дослідження. Ураховуючи вищезазначене, слід наголосити на тому, що досі нерозв'язаними залишаються питання забезпечення комплексності економічної підготовки студентів юридичних спеціальностей. Ці питання, передусім, полягають у оптимальному підборі навчальних дисциплін економічного блоку, які за своїм змістом та послідовністю викладення забезпечили б формування у студентів системи економічних знань від загальних понять про ринкову рівновагу, механізмів макро- та мікроекономічного регулювання до особливостей аналізу ринкового

середовища та основ бізнес-планування з метою забезпечення правового контролю за економічними процесами, а також формування підприємницького мислення. Дослідження вищевказаних проблемних питань та розробка пропозицій щодо їх вирішення і становлять мету представленого дослідження.

Досягнення поставленої мети є результатом вирішення сукупності таких взаємозв'язаних завдань: аналізу особливостей державного регулювання та стандартизації змісту юридичної освіти в Україні, зокрема, ролі економічної складової в системі підготовки студентів юридичних спеціальностей; вивчення існуючих практик викладання економічних дисциплін у процесі підготовки майбутніх юристів; розроблення методичних рекомендацій щодо змістового наповнення економічної складової тощо.

Виклад основного матеріалу. Проблема стандартизації вищої юридичної освіти в Україні та її уніфікації має тривалу історію й, попри окремі спроби її розв'язання, досі залишається невирішеною. Так, у 2001 р. за наказом Міністерства освіти та науки України було підготовлено проекти Державних стандартів вищої юридичної освіти відповідно до існуючих освітньо-кваліфікаційних рівнів. У 2004 р. Міністерством юстиції, Міністерством праці та соціальної політики та Міністерством освіти та науки України був погоджений тимчасовий галузевий стандарт вищої освіти України — бакалаврату [4].

На даний момент в Україні не затверджено державного стандарту освіти в галузі знань «Право» для жодної зі спеціальностей, а отже фахова підготовка студентів-юристів здійснюється відповідно до навчальних планів, які розробляються вищими навчальними закладами. Отже, наразі відсутні загальнообов'язкові (єдині для всіх вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку бакалаврів в галузі знань «Право») критерії гуманітарної та соціально-економічної підготовки правознавців, вимоги до переліку та змісту професійно-орієнтованих гуманітарних та соціально-економічних дисциплін.

Водночас, підготовка юристів для роботи в господарській сфері (на підприємствах, у банківських установах) та сфері державного регулювання

набуває все більшого значення з розвитком ринкових відносин (а отже, підприємницької активності). Відповідно, професійно-орієнтовані гуманітарні та соціально-економічні дисципліни також мають сприяти реалізації професійних функцій за допомогою спеціальних (неюридичних) знань та підтримки престижу юридичної професії.

За таких умов ефективність професійної діяльності юриста закономірно пов'язана з його економічною культурою. Юридичне забезпечення економічних процесів вимагає розуміння змісту економічних явищ, економічної обґрунтованості професійних дій тощо. Основою економічної культури юриста є відповідність таким принципам [12]:

- цивілізованості, тобто наявності відповідних фахових знань для підготовки та прийняття правових рішень в галузі економіки;
- моральної відповідальності і професіоналізму, тобто недопущення зловживань та неправомірного використання отриманої під час роботи інформації (у тому числі комерційного характеру) з корисливих мотивів;
- контрольованості, що полягає у суворому контролі державних органів (з боку юриста) з метою недопущення будь-яких правопорушень у справі реформування економічних відносин;
- знань специфіки тіньового ринку, що забезпечує недопущення реалізації незаконних операцій в економіці та їх вчасне попередження;
- раціональності, що означає раціональні дії у виконанні службових обов'язків, застосування правозахисних заходів впливу на економічні відносини;
- діловитості, що відображає реальну дію, спрямовану на піднесення суспільного розвитку.

Отже, формування високого рівня економічної культури забезпечує підвищення ефективності професійної діяльності юриста, ознаками якої є економічний аналіз протиправних дій, економічні узагальнення, захист економічних прав вітчизняного виробника. Водночас, відсутність науково обґрунтованої економічної формули підготовки сучасного фахівця-юриста

створює перешкоди як для розвитку ринкових відносин у державі, так і для формування емоційно-вольової та мотиваційної сфер діяльності юриста [11].

На думку Макухи С.М., для поліпшення економічної підготовки юристів було б доцільним увести державний іспит з економічної теорії, а також включити в навчальні програми такі спецкурси: «Необхідність та напрями структурної перебудови економіки України», «Міжнародні економічні відносини», «Україна в системі міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації», «Євроінтеграція». Зазначені спецкурси мають бути лекційними і невеликими за обсягом. Остання лекція може проводитися у вигляді конференції. Контроль може здійснюватись у формі заліку [6].

На наш погляд, забезпечення комплексної економічної підготовки юристів в межах, необхідних для виконання професійних завдань, можливе шляхом запровадження трирівневої системи викладання економічних та пов'язаних із ними дисциплін (під останніми ми розуміємо дисципліни циклу професійно-орієнтованої підготовки, що спрямовані на вивчення правового підґрунтя реалізації окремих економічних явищ та процесів: господарських процесів – «Господарське право»; у сфері використання фінансових ресурсів – «Фінансове право»; використання трудових ресурсів – «Трудове право» та ін.).

На I рівні оволодіння студентами знаннями щодо основних принципів та закономірностей функціонування економічної системи, а також набуття базових умінь з методик аналізу та розрахунку мікроекономічних і макроекономічних показників повинно забезпечуватись шляхом викладання дисципліни «Економічна теорія» («Основи економічної теорії») на молодших курсах навчання.

Наступний етап підготовки повинен сприяти оволодінню спеціальною економічною термінологією та поглибленню знань про окремі економічні явища у процесі вивчення таких дисциплін як «Трудове право», «Господарське право», «Фінансове право», «Банківське право», «Податкове право» тощо.

Останній рівень передбачає узагальнення та закріплення здобутих студентами знань, умінь та навичок про зміст та основні принципи

функціонування економічної системи загалом, а також особливості реалізації окремих економічних процесів з одночасним поглибленням знань про сучасні тенденції розвитку економічних відносин.

З метою аналізу існуючих підходів щодо змістового наповнення економічної складової в системі підготовки бакалаврів за спеціальністю 6.030401 «Правознавство» нами проведений аналіз відповідних навчальних планів Горлівського регіонального інституту ВНЗ ВМУРоЛ «Україна» (на 2012 навчальний рік) [2], Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (на 2012 навчальний рік) [9], Сумського національного аграрного університету (на 2014 навчальний рік) [8], Сумського державного університету [7]. Зведена інформація представлена у таблиці 1.

Таблиця 1 – Складові економічного компонента навчальних планів підготовки бакалаврів за спеціальністю 6.030401 «Правознавство»

Назва навчальної дисципліни	ГРІ ВМУРоЛ «Україна»	ЧНУ ім. Ю. Федьковича	СНАУ	СумДУ
Економічна теорія	Н	не передбачена навчальним планом	В, НЗ*	Н
Господарське право	Н	Н	В, С	Н
Трудове право	Н	Н	Н	Н
Фінансове право	Н	Н	Н	Н
Банківське право	В, НЗ		В, С	В, НЗ
Принципи менеджменту	В, НЗ			
Судова бухгалтерія	В, НЗ			В, С
Біржове право	В, С			В, НЗ
Введення в маркетинг	В, С			
Податкове право	В, С		В, С	В, НЗ
Правові основи інвестиційної діяльності	В, С			В, С
Правові основи підприємницької діяльності	В, С			
Міжнародне економічне право			В, С	
Господарське право зарубіжних країн			В, С	
Основи економічної діяльності підприємств				В, С
Основи менеджменту і маркетингу				В, С

Конкурентне право антимонопольне законодавство	i				B, C
---	---	--	--	--	------

Умовні позначення: Н – дисципліна включена до нормативної частини; В, НЗ – дисципліна включена до вибіркової частини, є складовою циклу дисциплін вибору навчального закладу; В, С - дисципліна включена до вибіркової частини, є складовою циклу дисциплін самостійного вибору студента; * - викладається дисципліна «Основи економічної теорії».

Наведена інформація дозволяє зробити висновок про те, що навчальні плани більшості серед досліджуваних вищих навчальних закладів забезпечують формування економічних знань I та II рівня (за винятком ЧНУ ім. Ю. Федьковича). При цьому підхід щодо змістового наповнення економічної складової в системі підготовки юристів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», реалізований у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича є, на наш погляд, дещо нелогічним, оскільки навряд чи можна забезпечити ґрунтовні знання студентів з «Фінансового права», «Господарського права», «Трудового права» за відсутності у них базових уявлень про об'єкт вивчення – відповідно, фінансові та трудові ресурси, господарські процеси та системи економіко-правових відносин з приводу їх використання чи реалізації.

З позицій створення можливостей для оволодіння студентами знань III рівня, підходи до формування навчальних планів, запроваджені у Горлівському регіональному інституті ВНЗ ВМУРоЛ «Україна» та Сумському державному університеті є подібними: студенти мають можливість ознайомитись із основами інвестиційної та підприємницької діяльності, а також менеджменту і маркетингу.

Разом з тим, слід вказати на те, що збільшення кількості дисциплін економічного спрямування у навчальних планах підготовки юристів не завжди доцільне. Більше того, правознавці наголошують на необхідності обмеження кількості «неюридичних» курсів та, відповідно, посиленні «фаховості» навчальних планів підготовки майбутніх юристів [5]. Певною мірою з цим можна погодитись.

На наш погляд, з метою узагальнення отриманих студентами економічних знань під час вивчення дисциплін «Основи економічної теорії» (І рівень), «Фінансове право», «Господарське право», «Податкове право», «Трудове право» та ін. (ІІ рівень) та їх поглиблення, доцільно передбачити у навчальному плані підготовки бакалаврів зі спеціальності 6.030401 «Правознавство», зокрема, Сумського національного аграрного університету, навчальну дисципліну «Економічні та організаційно-правові основи підприємницької діяльності» (Табл. 2).

Таблиця 2 - Орієнтовний тематичний план навчальної дисципліни «Економічні та організаційно-правові основи підприємницької діяльності»

№ з/п	Тематичний план дисципліни	Кількість годин		
		ЛЗ	ПЗ	СРС
1	Підприємництво в системі ринкових відносин	2	2	8
2	Ресурсне забезпечення підприємницької діяльності	3	4	14
3	Витрати та результати господарської діяльності.	4	3	14
4	Організаційні основи підприємницької діяльності.	3	2	12
5	Бізнес-планування в системі організації ПД.	4	4	16
6	Державне регулювання підприємницької діяльності.	2	3	8
	Всього	18	18	72

Умовні позначення: ЛЗ – лекційні заняття; ПЗ – практичні заняття; СРС – самостійна робота студента.

Метою дисципліни «Економічні та організаційно-правові основи підприємницької діяльності» є надання студентам системного уявлення про зміст, принципи, ресурсне, організаційне та методичне забезпечення реалізації підприємницьких ініціатив, особливості здійснення підприємницької діяльності в Україні.

Організацію практичних занять в рамках запропонованого курсу доцільно здійснювати із застосуванням активних методів навчання [3], що передбачено Концепцією розвитку вищої юридичної освіти в Україні [5].

Метою активних методів навчання є формування у студента потреби в знаннях, викликання зацікавленості в навчанні, стимулювання студента бути

активним елементом навчального процесу. До цих методів належать: прийоми ситуаційного аналізу, тематичні дискусії, виїзні заняття, рольові та ділові ігри та ін. [3].

На наш погляд, вивчення окремих тем курсу на практичних заняттях доцільно здійснювати з використанням прийомів ситуаційного аналізу та рольових ігор. Так, під час розгляду теми «Ресурсне забезпечення підприємницької діяльності» студентам можна запропонувати ситуаційні завдання з удосконалення кадрової політики на підприємстві (аналіз дотримання вимог законодавства щодо тривалості робочого дня та оплати праці за понадурочні роботи; розроблення змісту трудового договору), відносин з постачальниками та споживачами (коригування умов господарських договорів, пошук шляхів оптимізації витрат шляхом зміни умов постачання ресурсів) та ін. Ефективному оволодінню знаннями з «Організаційних основ підприємницької діяльності» сприятимуть ситуаційні завдання з аналізу організаційних структур управління та розробки заходів з їх удосконалення (юридичне оформлення реорганізації); вироблення ефективних інструментів мотивації праці в межах чинного законодавства та розроблення програм заохочення персоналу. Вивчення теми «Бізнес-планування в системі організації підприємницької діяльності» доцільно організувати у формі рольової гри з розробки бізнес-плану інвестиційного проекту та залучення фінансових ресурсів для його реалізації, в якій студенти уособлюють окремих учасників цього процесу: підприємця та його підлеглих – окремих виконавців розділів бізнес-плану, інвесторів, представників державних структур та ін. На практичних заняттях, присвячених темі «Державне регулювання підприємницької діяльності» студенти мають змогу використати здобуті знання з податкового та господарського права під час розв'язання ситуаційних завдань з обґрунтування застосовуваної на підприємстві системи оподаткування та звітності (з метою мінімізації витрат), підготовки пакету документів для реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності тощо. Контроль знань студентів

з дисципліни «Економічні та організаційно-правові основи підприємницької діяльності» доцільно здійснювати у формі іспиту.

Висновки. Грунтовні економічні знання та вміння аналізувати економічні явища та процеси є невід'ємним елементом професіоналізму сучасного фахівця у сфері юриспруденції. При цьому роль системи вищої освіти, зокрема, вищих навчальних закладів як її основних елементів, полягає у створенні можливостей для оволодіння студентами комплексом указаних знань та навичок. Реалізація цієї функції вимагає відповідного удосконалення навчальних програм підготовки фахівців галузі «Право».

Посилення економічної складової в системі підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму «Правознавство» доцільно здійснювати шляхом реалізації трирівневої системи викладання економічних дисциплін: формування базових знань з економічної теорії; більш глибокого вивчення окремих економічних явищ та процесів (господарських, фінансових) під час розгляду їх правового підґрунтя; узагальнення набутих знань, умінь та навичок у галузі економіки, їх поглиблення шляхом вивчення економічних та організаційних основ підприємницької діяльності. Важливість здобуття знань з основ підприємництва пояснюється також структурними трансформаціями в економіці України, розвитком інноваційних процесів та підприємницької активності, у тому числі, у сфері права.

Список використаної літератури

- 1.Ефимова Е.Г. Экономика для юристов : учебник / Е.Г. Ефимова. – М.: Изд-во «Флинта», 1999. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliotekar.ru/economika-dlya-yuristov/index.htm>
2. Інформаційний буклет зі спеціальності 6.030401 «Правознавство» // Горлівський регіональний інститут ВНЗ ВМУРОЛ «Україна», 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vmurol.com.ua/isp/gorlovka/files/doc/6-030402.pdf>
- 3.Коблянская И.И. Ситуационный анализ как средство активизации обучения при организации учебного процесса студентов экономических специальностей / И.И. Коблянская // Молодь в освіті : матеріали науково-методичної конференції / Ред. кол.: Н.Д. Світайло, Л.М. Кудояр, В.П. Павленко, Л.С. Радько. — Суми : СумДУ, 2009. — с. — 37 – 39.
- 4.Комаров В. В. Державний стандарт вищої юридичної освіти: гармонізація та ефективність : інтерв'ю. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yurincom.com/ru/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=1835

5. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні (редакція від 14.10.09). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/doc/koncepc.htm>
6. Макуха С. М. Взаємозалежність економіки і права в процесі підготовки юристів / С.М. Макуха // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. – 2010. — № 2. — с. 5 – 12.
7. Навчальний план денної форми навчання за спеціальністю «Правознавство» // Сумський державний університет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua/ru/academic/curricula/119-academic/full-time/curricula/479.html>
8. Навчальний план денної форми навчання за спеціальністю 6.030401 «Правознавство» // Сумський національний аграрний університет, 2013.
9. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра напряму підготовки 6.030401 «Правознавство» // Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.chnu.edu.ua/docs/accreditation/13.pdf>
10. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2008. – 448 с.
11. Рижиков В.С. Методика формування економічної культури у процесі підготовки майбутніх юристів / В.С. Рижиков : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, Луганськ, 2006. – 22 с.
12. Сливка С. С. Юридична деонтологія : Підручник. / С. С. Сливка. - Вид. 2-е, пере-роб. і доп.- К.: Атіка, 2003.- 320 с.

Строченко Н.И., к.э.н., доцент, декан факультета Экономики и менеджмента СНАУ

Коблянская И.И., к.э.н., доцент кафедры экономики и контроллинга СНАУ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Исследуется роль экономических знаний в профессиональной деятельности юриста. Проанализировано содержательное наполнение экономического блока дисциплин в учебных планах отдельных высших учебных заведений. Предложена модель преподавания экономических дисциплин студентам юридических специальностей, основанная на принципах системного подхода.

Ключевые слова: преподавание экономических дисциплин, экономика для юристов, учебные планы, правоведение

Strochenko N.I., PhD, Associate Professor, Head of Economics and Management Department of Sumy National Agrarian University

Koblianska I.I., PhD, Assistant Professor of Economics and Controlling Chair of Sumy National Agrarian University

ECONOMIC ELEMENTS IN THE SYSTEM OF FUTURE LAWYERS EDUCATION

There is being investigated the role of economic knowledge in the lawyer's professional activity. The substantial content of the block of economic disciplines in the curricula of separate universities have been analyzed. The system model of teaching of economic disciplines for juristic students has been proposed.

Key words: *teaching of economic disciplines, economics for lawyers, curricula, jurisprudence*